

Karl Marx

A brit uralom Indiában¹³⁷

London, 1853 június 10., péntek.

Bécsi táviratok jelentik, hogy a török, a szardíniai és a svájci kérdés békés megoldását ott biztosra veszik.

Tegnap este az alsóházban a szokott unalmas modorban tovább folytatták a vitát Indiáról. Blackett úr azzal vádolta Sir Charles Wood és Sir J. Hogg felszólalásait, hogy azok hazug optimizmus bélyegét viselik. A minisztérium és az igazgatótanács számos szószólója, amennyire tudta, visszautasította ezt a vádat, a minden lében kanál Hume úr pedig a vitát összefoglalva felszólította a minisztereket, hogy vonják vissza törvényjavaslatukat. A vitát elnapolták.

Hindusztán ázsiai méretű Itália; Alpesei a Himalája, Lombardiája a bengáli síkság, az Appenineknek a Dekkan, Szicíliának pedig Ceylon szigete felel meg. Mindkettőre egyaránt a föld termékeinek gazdag változatossága és a politikai struktúra szétagoltsága jellemző. Ugyanúgy, ahogy Itáliában a hódító kardja időnként egyesítette a különböző nemzeti tömegeket, Hindusztán is, ha nem állt a mohamedánok vagy a mogulok, vagy a britek nyomása alatt, annyi független, egymással viszálykodó állammá oszlott, ahány várost, sőt ahány falut számlál. Társadalmi szempontból azonban Hindusztán nem Itáliája, hanem Írországa a Keletnek. És Itáliának meg Írországnak, az érzéki gyönyör és a szenvedés világának ezt a különös keverékét a hindusztáni vallás ősi hagyományai előrevetítik. Ez a vallás az érzéki bujaság vallása és egyben az önkínzó askézis vallása, a lingam és a Dzsagan-náth vallása, a szerzetes és a bajadér vallása.¹³⁸

Nem osztom azoknak a nézetét, akik hisznek Hindusztán aranykorában, véleményem alátámasztására azonban nem hivatkozom, mint Sir Charles Wood, Kuli kán tekintélyére.* De gondoljunk például Aurangzeb korára; vagy arra a korszakra, amikor északon a mogul jelent meg, délen pedig a portugálok; vagy a mohamedán invázió és a dél-indiai heptarchia idejére¹³⁹; vagy ha úgy

* V. ö. 117. old. – Szerk.

tetszik, menjünk vissza még messzebbre az őskorba, s vegyük alapul maguknak a bráhmanáknak mitológiai időszámítását, akik az indiai nyomor kezdetét még régebbi korszakba helyezik, mint a keresztények a világ teremtését.

Ámde nem kétséges, hogy az a nyomorúság, amelybe a britek taszították Hindusztánt, lényegileg különböző és végtelenül nagyobb fokú mindannál, amit Hindusztán régebben elszenvedett. Nem az európai zsarnokságra célok, amelyet a Brit Kelet-Indiai Társaság az ázsiai zsarnokságba ojtott és ezt olyan kombinációvá tette, amely szörnyűsegeesebb mindazoknál az isteni szörnyeknél, amelyek a salsette-i templomban rémülettel töltenek el bennünket.¹⁴⁰ Ez nem a brit gyarmati uralom megkülönböztető vonása, hanem csak a holland gyarmati uralom utánzata, olyannyira, hogy a Brit Kelet-Indiai Társaság működésének jellemzésére elegendő szószerint idéznem azt, amit Sir Stamford Raffles, Jáva *angol* kormányzója, a régi Holland Kelet-Indiai Társaságról mondott:

„A Holland Társaság, amelyet csak a nyereségvágy hajtott, és amely kevesebb gonddal vagy kíméllettel bánt alattvalóival, mint azelőtt egy nyugat-indiai ültetvényes a birtokán dolgozó rabszolgahaddal, mert hiszen az ültetvényes vételárat fizetett az emberi portékáért, a Társaság pedig nem – ez a Társaság a zsarnokság egész rendelkezésére álló gépezetét arra használta, hogy az emberekből utolsó fillérüket is kipréselje adóba, munkaerejük utolsó cseppjét is kisajtolja, s így a szeszélyes és félbarbár kormányzat okozta bajokat tetézte azáltal, hogy ezt a kormányzatot a politikusok minden gyakorlati leleményességével és a kereskedők monopóliumra törő önzésével befolyásolta.”

Az összes polgárháborúk, inváziók, forradalmak, hódítások, éhínségek, bármily különösen bonyolultnak, rohamosnak és rombolónak látszik is Hindusztánra gyakorolt sorozatos hatásuk, csak a felszínt érintették. Anglia lerombolta az indiai társadalom egész szerkezetét, az újjáépítésnek azonban mind ez ideig semmi jele sincs. A régi világ letűnt, de új nem lépett a helyébe, s ez sajátos melankolikus jelleget kölcsönöz a hinduk mostani nyomorúságának, és elszakítja a brit uralom alatt álló Hindusztánt minden ősi hagyományától, egész történelmi múltjától.

Ázsiában időtlen idők óta általában csak három kormányzati ágazat volt: a pénzügy, vagyis a belföld fosztogatása; a hadügy, vagyis a külföldi országok fosztogatása; és végül a közmunkák igazgatási ágazata. Az éghajlat és a területi feltételek – különösen a Szaharától Arábián, Perzsián, Indián és Tatárföldön át a legmagasabb ázsiai felföldekig terjedő roppant sivatagsávok – a keleti mezőgazdaság alapjává a csatornákkal és vízművekkel történő mesterséges ön-

tözést tették. Az áradásokat mind Egyiptomban és Indiában, mind Mezopotámiában, Perzsiában és más országokban felhasználják a talaj megtermékenyítésére; a magas vízállást kihasználják az öntözőcsatornák felduzzasztására. A víz gazdaságos és közös felhasználásának ez az elsőrendű szükségessége, amely Nyugaton, így Flandriában és Itáliában, a magánvállalkozást önkéntes társulásra készítette, Keleten, ahol a civilizáció túl alacsony és a területi kiterjedés túl nagy volt ahhoz, hogy önkéntes társulás jöhessen létre, a kormány központosító hatalmának közbelépését követelte meg. Ezért minden ázsiai kormányra egy gazdasági funkció hárult, a közmunkákról való gondoskodás funkciója. A talajnak ez a mesterséges megtermékenyítése, amely a központi kormánytól függ és az öntözési és lecsapolási munkák elhanyagolása esetén nyomban veszendőbe megy, magyarázatul szolgál arra az egyébként különös tényre, hogy egykor kitűnően megművelt nagy területek, mint Palmyra, Petra, valamint Jemen romjai, és Egyiptomnak, Perzsiának és Hindusztnak nagy tartományai ma terméketlen sivatagok; ez magyarázatul szolgál arra is, hogy egyetlen pusztító háború hogyan népteleníthetett el egy országot évszázadokra, hogyan foszthatta meg egész civilizációjától.

Mármost a britek Kelet-Indiában átvették elődeiktől a pénzügyet és a hadügyet, de a közmunkák ügyét teljesen elhanyagolták. Ezért indult romlásnak az a mezőgazdaság, amelyet nem lehet a szabad verseny brit elve, a *laissez faire* és *laissez aller* elve¹⁴¹ alapján irányítani. De ázsiai birodalmakban már hozzászoktunk ahhoz, hogy a földművelés az egyik kormány alatt leromlik, s egy másik kormány alatt ismét feléled. A termés ott úgy függ a jó vagy rossz kormánytól, ahogy Európában változik a jó vagy rossz időjárás szerint. Ezért a földművelés tönkretételét, elhanyagolását, akármilyen nagy kárt okozott is, nem tekinthetnők a brit betolakodó által az indiai társadalomra mért halálos csapásnak, ha nem kísérte volna egy teljesen más jelentőségű, az ázsiai világ krónikájában teljesen újszerű körülmény. Bármennyire változatos is India múltjának politikai képe, társadalmi viszonyai a legősibb időkől fogva egészen a XIX. század első évtizedéig nem változtak. E társadalom szerkezetének két alappillére a kézi szövőszék meg a rokka volt, amelyek rendre kitermelik a fonók és a szövők miriádjait. Európa időtlen idők óta vásárolta az indiaiak keze munkájával készült csodálatos kelméket, cserébe pedig nemesfémeket szállított, s ezáltal ellátta nyersanyaggal az aranyművest, az indiai társadalomnak ezt a nélkülözhetetlen tagját; ez a társadalom ugyanis annyira szereti a cicomát, hogy még a legalsóbb néposztály tagjainak is, akik csaknem mezítelenül járnak, rendszerint van egy pár arany fülbevalójuk, és valamilyen arany csecsebecse lóg a nyakuk körül. A kéz- és lábujjakon viselt gyűrű is mindennapos látvány. Asszonyok

és gyermekek gyakran viseltek tömör arany és ezüst kar- és bokapereceket, a házakban pedig istenségek arany és ezüst szobrocskái láthatók. A brit betolakodó törte össze az indiai kézi szövőszéket, rombolta szét a rokkát. Anglia előbb kiszorította az indiai pamutárukat az európai piacról; aztán fonalat vitt be Hindusztánba, és végül a pamut szülőhazáját elárasztotta pamutáruval. 1818-tól 1836-ig Nagy-Britannia indiai fonalexportja 1 : 5200 arányban emelkedett. 1824-ben az Indiába exportált brit muszlin alig ért el egymillió yardot, 1837-ben viszont már a 64 millió yardot is meghaladta. Ám ugyanezen idő alatt Dacca lakossága 150 000 főről 20 000-re apadt. Csakhogy a brit uralom legsúlyosabb következménye korántsem a kelméikről híres indiai városok hanyatlása volt. A brit gőzerő és a brit tudomány szét tépte Hindusztán egész területén azokat a kötelékeket, melyek a földművelést és a kézműipart egymáshoz fűzték.

Ez a két körülmény – hogy a hinduk egyrészt mint minden keleti nép, a nagy közmunkáknak, földművelésük és kereskedelmük fő feltételeinek gondját a központi kormányzatra bízták, másrészt, hogy az ország területén szétszórta éltek és kis központokba tömörültek a földművelő és a kézműves foglalatosság házi jellegű egysége folytán – ez a két körülmény a legrégebbi idők óta sajátos jellegű társadalmi rendszert hozott létre, az úgynevezett *falurendszert*, amely e kis egységek mindegyikének független szervezetet és különálló életet biztosított. E rendszer sajátos jellegét megítélhetjük a következő leírásból, mely a brit alsóháznak az indiai ügyekre vonatkozó egyik régi hivatalos jelentésében foglaltatik:

„Egy falu földrajzi szempontból tekintve olyan földterület, amely néhány száz vagy ezer acre szántóföldet és ugart ölel fel; politikai szempontból nézve testülethez vagy mezővároshoz hasonló. Voltaképpen hivatalnoki kara és segéd személyzete a következő tagokból áll: a patel vagy főlakos; ő vezeti általában a falu ügyeit, ő dönti el a lakosok közti vitákat, rendőri hatalmat gyakorol, és ellátja falujában az adószedő teendőit, mert erre a feladatra személyes befolyása, valamint az emberek helyzetének és ügyeinek tüzetes ismerete a legalkalmasabbá teszi. A karnam nyilvántartást vezet a földművelésről, és mindent feljegyez, ami ezzel kapcsolatos. A felügyelő és a tóti: az előbbi feladata a bűntettek és a vétségek vizsgálata, s az egyik faluból a másikba vándorló személyek kísérete és védelme; az utóbbi hatásköre úgy látszik közvetlenebbül a falura korlátozódik, és munkája többek között abban áll, hogy őrzi a termést és mérésénél segítkezik. A határőr a faluhatár sértetlenségére ügyel, és erre vonatkozó viták esetén tanúskodik. A víztartályok és vízárkok felügyelője elosztja a

földművelés céljaira szolgáló vizet. A bráhman a vallásgyakorlat teendőit látja el a faluban. Az iskolamester a falusi gyermekek körében látható, amint a homokban olvasni és írni tanítja őket. Továbbá a naptárbráhman vagy csillagjós stb. Ezekből a személyekből áll rendszerint a falu hivatalnoki kara és segédszemélyzete; de az ország némely vidékén kisebb létszámú, mert néhány fentebb említett tisztet és funkciót egyazon személy egyesít; másutt viszont meghaladja az egyének fentemlített számát. A községi kormányzatnak ebben az egyszerű formájában éltek az ország lakosai emberemlékezet óta. A faluhatárok csak ritkán változtak; és noha magukat a falvakat időnként háború, éhínség vagy járvány sújtotta, sőt el is pusztította, ugyanaz a név, ugyanazok a határok, ugyanazok az érdekek, sőt ugyanazok a családok egész korszakokon át folytatódtak. Királyságok összeomlása vagy felosztása nem okozott gondot e falvak lakosainak; amíg falujuk épségben marad, nem törődnek azzal, milyen hatalom kezére jut, milyen uralkodó birtokába kerül; belső gazdasága nem változik. A patel továbbra is a főlakos, továbbra is gyakorolja a faluban a békebíró vagy elöljáró, az adószedő vagy adóbérlő tisztjét.”¹⁴²

A társadalmi szervezet e kicsiny sztereotíp formái – nem annyira a brit adószedő és a brit katona durva beavatkozása, mint inkább az angol gőzerő és az angol szabadkereskedelem következményeképpen – nagyrészt felbomlottak és letűnőben vannak. A családi közösségek a háziiparon alapultak, a kézi szövésnek, kézi fonásnak és kézierővel űzött földművelésnek ama sajátos összekapcsolásán, amely önellátó erővé tette őket. Az angol beavatkozás áthelyezte a fonót Lancashire-be, a szövőt pedig Bengáliába, vagy a hindu fonót és szövőt egyaránt elsöpörte, s minthogy felrobbantotta gazdasági alapjukat, felbomlasztotta ezeket a kis, félbarbár, félcivilizált közösségeket, és így létrehozta a legnagyobb és, őszintén szólva, az egyetlen *társadalmi* forradalmat, amely valaha is lezajlott Ázsiában.

Ámde ha az emberi érzésnek viszolygnia kell is attól a látványtól, hogy e szorgos, patriarchális és ártalmatlan társadalmi szervezetek miriádjai szét hullanak, a szenvedések tengerébe vetve, egységeikre bomlanak, egyedi tagjaik pedig elvesztik civilizációjuk ősi formáját és egyúttal hagyományos létfenntartási eszközeiket is, nem szabad megfélemlenünk arról, hogy ezek az idillikus faluközösségek, bármily ártalmatlannak látszanak is, mindenkor szilárd alapzata voltak a keleti despotizmusnak, hogy az emberi szellemet a lehető legszűkebb körre korlátozták, a babona engedelmes eszközévé tették, a hagyományos szabályok rabjává süllyesztették, megfosztották minden nagyságtól és történelmi energiától. Nem szabad megfélemlenünk a bar-

bár önzésről, amely valami nyomorúságos földdarabra összpontosulva nyugodtan szemlélte birodalmak pusztulását, kimondhatatlan kegyetlenségek elkövetését, nagy városok lakosságának lemészárlását, és nem fordított erre több figyelmet, mint a természeti eseményekre, miközben maga is tehetetlen prédája volt bármely támadónak, aki egyáltalán arra méltatta, hogy észrevegye. Nem szabad megfélemlenünk arról, hogy ez a méltatlan, tespedő és tengődő élet, ez a passzív létforma a másik oldalon, ellenkező végletként, vad, céltalan, féktelen romboló erőket idézett fel, és magát a gyilkosságot vallásos rítussá avatta Hindusztnban. Nem szabad megfélemlenünk arról, hogy ezek a kis közösségek kaszt-megkülönböztetésekkel és rab-szolgassággal szennyeződtek, hogy az embert a külső körülményeknek vetették alá, ahelyett hogy a körülmények urává emelték volna, hogy egy önfejlődő társadalmi állapotot változhatatlan természeti végzetté alakítottak át, és ilyképpen egy brutalizáló természetkultuszt hoztak létre, amely szem elé tárja lealacsonyodását azzal, hogy az ember, a természet ura, áhítatosan térdre hullott Hanumán, a majom és Sabalá, a tehén előtt.

Igaz, hogy Angliát a hindusztáni társadalmi forradalom előidézésében csak a leghitványabb érdekek fűtötték, és hogy ostoba módon juttatta érvényre ezeket az érdekeket. De nem ez a kérdés. A kérdés az, hogy az emberiség teljesítheti-e rendeltetését anélkül, hogy alapvető forradalom következék be az ázsiai társadalmi állapotban? Ha nem, akkor Anglia, bármilyen bűnököt követett is el, e forradalom felidézésével a történelem öntudatlan eszközéül szolgált.

Akkor, ha még oly keserűséggel tölt is el bennünket egy régi világ összeomlásának látványa, a történelem szemszögéből jogosan kiálthatunk fel Goethe szavaival: „Sollte diese Qual uns quälen, / Da sie unsere Lust vermehrt; / Hat nicht Myriaden Seelen / Timurs Herrschaft aufgezehrt?”*

The British Rule in India

A megírás ideje: 1853 június 10.

A megjelenés helye: „New York Daily Tribune”.

1853 június 25. (3804.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: K a r l M a r x

* – „Kínjokat mért venni számba, / Abból gyönyörünk ha forrt? / – Hisz Timurnak büszke lába / Porba milljókat tiport!” – Szerk.